

νωμένα, ποῦ δὲν μᾶς παρέχουν κανένα δικαίωμα νὰ ἔρμηνεύσωμε τὸ πνεῦμα του στηριζόμενοι ἐπάνω σ' αὐτά. Εἶναι ὅλες του οἱ φράσεις καὶ ὅλες του οἱ σκέψεις τόσο κλασικὰ Ἑλληνικὲς ποῦ ὅσα χρόνια καὶ ἀν μείνῃ κανεὶς μαζύ των δὲν νοιώθει μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τὴν φράση καὶ τὴν σκέψη τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κλασικῶν—ἀφίνω πιὰ ποὺ ἡ πλωτινικὴ φράσις καὶ σκέψις σοῦ χαρίζουν πολλὲς φροντίδες ἀνώτερη αἰσθητικὴ ἀπόλαυσι καὶ ἀπὸ τὴν πλατωνική.

Αὐτὰ ἥταν ἀνάγκη νὰ εἰπωθοῦν γιὰ νὰ νοιώσῃ δ ἀναγνώστης ποῦ βρίσκεται, καὶ ποιὰ προβλήματα ἐκθέτει δ καταχριθεὶς συγγραστὸ ἔργον του «ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Πλωτίνου» καὶ ἀπὸ ποῖο πνεῦμα φεύγει ἐμφρόνεται τὸ ἔργον αὐτὸ ποῦ ἀνοιξε, καθὼς ἄλλοι εἴπανε, κάποιους δρόμους στὴν κατανόησι τοῦ Πλωτίνου (Heinemann καὶ Calogero).

Δ'.

Ἄλλὰ ἥρθε ἡ ὁρα γιὰ νὰ λογαριάσθομε καὶ μὲ τοὺς καταχριτὰς τοῦ βιβλίου. Καὶ πρῶτα πρῶτα πρέπει νὰ εἰπῶ δτι δ λογαριασμὸς αὐτὸς θὰ γίνῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων. Γιὰ νὰ παρουσιάσω τὶς κεντρικότερες τοῦλάγιστον σκέψεις μου γιὰ τὸ φιλοσόφημα τοῦ Πλωτίνου καὶ στὴν Ἑλληνικὴ πνευματικὴ ζωὴ ἔδωκα μιὰ ἀνάλυσι τοῦ πρῶτου κεφαλαίου τοῦ γερμανικοῦ μου βιβλίου «οἱ θεμελιώδεις ἔννοιες τοῦ συστήματος τοῦ Πλωτίνου, ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς, ἡ ἔννοια τοῦ νοῦ, ἡ ἔννοια τοῦ ἐνός». Ἡταν δὲ τόσο λίγη ἡ προσοχὴ τῶν κριτῶν ποῦ δὲν μπόρεσαν νὰ διακρίνουν δτι τὸ Ἑλληνικὸ κείμενο ἥταν ἀπλὴ μεταφορὰ τοῦ γερμανικοῦ στὰ Ἑλληνικά· ἵσως ὅμως αὐτὸ εἶναι ζήτημα τεχνικῆς τάξεως. Ἡ πρῶτη μοιφὴ ποῦ ἐκφράζουν κατὰ τοῦ συγγραφέως οἱ δικοί μας κριταὶ εἶναι τούτη: δτι «ἡ σειρά, ἦν ἐμφανίζει δ συγγραφεὺς ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ θέματος, δὲν εἶναι ἡ δριθοτέρα οὐδὲ διμόλογος πρὸς τὴν φύσιν τοῦ Πλωτινείου φιλοσοφῆματος» δηλαδὴ δὲν ἔπρεπε ν^ο ἀρχίσω ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ γὰ προχωρήσω στὸν νοῦν καὶ νὰ φθάσω στὸ ἐν, ἀλλὰ ν^ο ἀρχίσω ἀπὸ τὸ ἐν καὶ νὰ κατεβῶ πρὸς τὴν ψυχήν. Ἄλλ' ἐκτὸς ποὺ ζήτημα σειρᾶς δὲν γεννᾶται στὴ φιλοσοφία, διότι ποῦθε θαρχίσῃς στὴν φιλοσοφία, στὸ πνεῦμα, εἶναι ζήτημα ἐμπειρικό, καὶ καθὼς λέει δ "Ἐγελος ἀπὸ παν-

τοῦ μπορεῖ νἀρχίσῃ κανεὶς ἀναπτύσσοντας τὸ θέμα του· ἔκτὸς αὐτοῦ, ἔχομε καὶ τὸν ὕδιο τὸν Πλωτῖνο, ὃ δποῖος ἀρχίζει καὶ ἀναπτύσσει τὶς ἀρχὲς τοῦ συστήματός του μὲ αὐτὴν τὴν σειρά.

Ἄλλὰ οὔτε αὐτὸ δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν οἱ κριταί, δὲν μπόρεσαν νὰ ἰδοῦν δτι στὴν ἀνάπτυξι τῶν θεμελειωδῶν ἐννοιῶν τοῦ συστήματος εἶχα μπροστά μου τὸ κείμενο τοῦ Πλωτίνου (ἔννεαδ. Ε, βιβλίον Α. περὶ τῶν τοιῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, (ἥτοι περὶ ψυχῆς, νοῦ καὶ ἐνός), δπου δ φιλόσοφος ἀκολουθεῖ τὴν ὕδια σειρά, ἀρχίζει δηλαδὴ μὲ τὴν ψυχὴν καὶ προχωρεῖ πρὸς τὸ ἐν. Κάνει λόγο στὰ τοία πρῶτα κεφάλαια περὶ ψυχῆς, στὰ τοία ἐπόμενα περὶ νοῦ καὶ στὰ ἀκόλουθα ἔξη κεφάλαια περὶ ἐνός. Εἶναι δὲ φυσικὸ ποῦ δ φιλόσοφος ἀκολουθεῖ αὐτὴ τὴ σειρὰ διότι στὴν φιλοσοφία, ἐφ' ὅσον τὴν πάρει κανεὶς παιδαγωγικά, δπως κάνει δ Πλωτῖνος, πρόκειται γιὰ ἓνα ἀγέβασμα ἀπὸ τὰ χαμηλότερα στὰ φηλότερα, γι' αὐτὸ καὶ δλη ἡ φρασεολογία τοῦ Πλωτίνου εἶναι ἀνάλογη. (Ομιλεῖ πάντοτε περὶ ἀναγωγῆς, ἀναβάσεως, κλπ. πρβλ. Ἐνν..Α, 1, Α.). Ἄλλὰ καὶ μεθοδικὰ ἔχει δίκηο δ φιλόσοφος καὶ δ τὸν φιλόσοφον ἀκολουθήσας συγγραφεύς, διότι ἀρχίζει κανεὶς πάντοτε ἀπὸ τὰ γνωστὰ καὶ προχωρεῖ στὰ ἄγνωστα — ἡ ψυχὴ δὲ στὴν περίπτωσι αὐτὴ κάτι γνωστό. Τὴν μέθοδο δὲ αὐτὴν δ Πλωτῖνος τὴν ἐφαρμόζει πάντοτε. Ἔτσι δταν διμιλεῖ περὶ ἀπαθείας τῶν ἀσωμάτων ἀρχίζει ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις (Πρβλ. Ἐνν. Γ' βιβλ. Ις'. κεφ. Α. καὶ ἐφεξῆς). Ἄλλὰ καὶ αὐτὴ μόνον ἡ παρατήρησις δείχνει σὲ δποιον γνωρίζει ὅλη φιλοσοφία δτι ἐκεῖνος ποῦ τὴν ἔκαμε δὲν ἔχει καμμιὰ σχέσι μὲ τὸ φιλοσοφικὸ πνεῦμα, ἔστω καὶ ἀν ἔχῃ στὴν μνήμη του δλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα. Εἶναι ἀμείλικτη ἡ κρίση ποῦ ἀθελα κάνει κανεὶς γιὰ τὸν ἑαυτό του. Τὸ νὰ σὲ κρίνῃ ἔνας ἄλλος μπορεῖ νὰ σὲ ἀδικήσῃ, μὰ τὸ νὰ κρίνῃς ἔσù τὸν ἑαυτό σου μὲ μιὰ τέτοια παρατήρησι, τότε κανεὶς δὲν σοῦ φταιει. Ἀν εἶχες φιλοσοφήσει δὲν θὰ εἶχες ἀνάγκη νὰ θυμηθῆς τὶ λέει δ Hegel γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας γιὰ νὰ ἀποφύγῃς ἔνα τέτοιο ὅλισμημα — θὰ ἔφθανες μόνος σου νὰ καταλάβῃς δτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἔνας κύκλος δ δποῖος δὲν ἔχει ἀρχὴ δπως μιὰ ἄλλη ἐπιστήμη. (Hegel — Ἐγκλ. § 17). "Ωστε ἡ μομφὴ ποῦ ἔζητησαν νὰ προσάψουν στὸν ὑπὸ κρίσιν συγγραφέα οἱ κριταὶ στρέφεται καὶ

τοῦ φιλοσόφου, ἢ καλλίτερα ἀντιστρέφεται κατὰ τῶν ἴδιων τῶν κριτῶν.

Βαρύτερη δμως ἀπὸ τὴν πρώτη μομφὴ εἶναι ἡ δεύτερη: «ἐν τῇ ἔρευνῃ τοῦ ζητήματος δὲν ἔλαβε ποδὸς ὁφθαλμῶν τὰς πηγὰς οὐδὲ ἀναφέρεται εἰς αὐτάς». Ἐδῶ ξανατίθεται τὸ ἐπίμαχο ζῆτημα: τὰ κείμενα καὶ ἡ ἔρμηνεία των, καὶ γι' αὐτὸν ὅλη ἡ προσοχὴ μου θὰ συγκεντρωθῇ ἐδῶ, διότι ἀπὸ αὐτὸν τὸ ζῆτημα θὰ δειχθῇ κατὰ ποιὸ τρόπο σχετίζονται πρὸς τὰ κείμενα οἱ δικοῖς μας κριταὶ καὶ κατὰ ποιὸ τρόπο ἐκτιμοῦν τὸ πνεῦμα τῶν. Καὶ γιὰ νὰ μὴ κατακερματίζεται ἡ προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη μεταφερθείη ἀπὸ τὴν μιὰ παρατήρησι στὴν ἄλλην καὶ ἀπὸ τὸ ἔνα ζῆτημα στὸ ἄλλο, θὰ ἀφῆσω κατὰ μέρος τὶς μικρόλογες ἐνστάσεις καὶ θὰ περιορισθῶ σὲ ἔνα βασικὸ ζῆτημα, στὴν ἔννοια τῆς ψυχῆς, δπως τὴν ἀναπτύσσει δ Πλωτῖνος, καὶ θὰ παραβάλω τὰ κείμενα τοῦ Πλωτίνου μὲ τὴν ἀνάπτυξι τῶν κειμένων ποὺ κάνω γιὰ νὰ κρίνῃ μόνος του δ ἀναγνώστης ποιὰ εἶναι τὰ κείμενα τοῦ Πλωτίνου καὶ πῶς τὰ κάνει νὰ μιλᾶνε ἡ ὑπὸ κρίσιν συγγραφεύς.

Οπως εἶπα καὶ πάρα πάνω γιὰ πρώτη φρονὴ μέσα στὴ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἴστορίας παίρνει ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς, παίρνει ἡ ἕδια ἡ ψυχὴ (ἡ συνείδησις) τέτοια σπουδαία θέσι. Τὸ πρῶτον ἀρχικὸ πνευματικὸ γεγονὸς τοῦ ἔαυτοῦ μας: τὸ δτι ἔχομε αὐτὴν τὴ δύναμι νάχωμε συνείδησιν νὰ ἔρωμε γιὰ μᾶς, αὐτὸ παίρνει ἐδῶ στὸν Πλωτῖνο μιὰ βαθύτατη μορφὴ. Ὅσο προχωρεῖ στὴν γνῶσι αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, τόσο καὶ ἀγάλλεται τὸ πνεῦμα τοῦ Πλωτίνου, ὃσο συνδέεται μὲ τὸν ἔαυτό του, τόσο καὶ ὠραιότερες γίνονται οἱ σκέψεις του. Στὴν ἀρχὴ εἶναι ἔνα θάμβωμα ποὺ παθαίνουν τὰ μάτια τῆς ψυχῆς, ἀμα βλέπει τὸ δικό της τὸ κάλλος, καὶ ὃσο προχωρεῖ πρὸς τὴν γνῶσι αὐτὴ τοῦ ἔαυτοῦ της, τόσο ἐνώνεται καὶ μὲ τὰ γύρω της, τόσο περισσότερο πείθεται πῶς καὶ τὰ γύρω της ἔχουν τὴν ἕδια ὠραιότητα καὶ τὴν ἕδια πατρίδα καὶ ἔτσι ἡ ἀνύψιωσις αὐτὴ καὶ ἐμβάθυνσις τὴν ὅδηγει σὲ μιὰ συγχώνευσι, σὲ μιὰ ἐνοποίησι, σὲ μιὰ «ἄπλωσιν» τοῦ ἔαυτοῦ της. Ἡ σχέσις αὐτὴ μὲ τὸν ἔαυτό της τὴν ὅδηγει στὴν ἐνότητα, στὴν ἀκεραιότητα, στὸ ἀποστρογγύλευμα. Εἶναι τώρα μόνη της καὶ στὴν αὐτούθεωρησί της βλέπει τὸν σκοπό της. Μονάχα δταν φιλάσῃ σ' αὐτὴν τὴν ἀκεραίωσι καὶ σ' αὐτὸν τὸν

βαθμὸν τοῦ βάθους ἔνωνται καὶ μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου, μὲ τὸ
ἔνα καὶ ἀρρητὸν ἔκεινο, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ὄνομάσῃ γιατὶ δὲν ὑπάρ-
χει ἔδω οὔτε λόγος, οὔτε ὄνομα, οὔτε κρίσις, οὔτε τίποτα ἀπὸ τὰ ἄλλα
ποῦ συναντάει ἡ ψυχὴ μέσα της. "Αφωνη εἶναι ἡ ψυχὴ μπροστὰ
σ' αὐτὸν τὸ ἔνα, ὅπως εἶναι ἀφωνη ἀμα ἔνωθῇ ἀπόλυτα μὲ τὸ ἔαυτό
της. Τίποτε δὲν ζητᾷει πιά.

Ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ φιλοσοφίματος τοῦ
Πλωτίνου, ὅλη του ἡ σκέψις δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐρμηνεία
τῆς ζωῆς τῆς ψυχῆς. Γι' αὐτὸν δὲ κάθε τάσις της πρὸς τὰ ἔξω, εἶναι
κάτι ποῦ δὲν ἐπιτρέπεται, κάτι ἄκοσμο, κάτι ἀπρεπές. Ἀπὸ τὸ πνεῦμα
αὐτὸν κατεχόμενος ὁ Πλωτῖνος ἔρωτῷ : «Τίποτε ἀρα ἔστι τὸ πεποιηκὸς τὰς
ψυχὰς παρὸς θεοῦ ἐπιλαμέσθαι (πρόκειται περὶ τοῦ ἔνδος) καὶ μοίρας
ἔκειθεν οὕσας, καὶ ὅλως ἔκεινον ἀγνοῆσαι καὶ ἔαυτὰς καὶ ἔκεινον ;»

Καὶ ἀπαντᾷ ὁ Ἰδιος «ἀρχὴ μὲν οὖν αὐταῖς τοῦ κακοῦ ἡ τόλμα καὶ ἡ
γένεσις καὶ ἡ πρώτη ἐτερότης, καὶ τὸ βουληθῆναι ἔαυτῶν εἶναι.» "Ωστε
ἡ πρώτη ἐτερότης εἶναι ἡ αἰτία ποῦ ἀπομακρύνει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸ
ἔνα, τὸν θεόν, καὶ ὅμως ὁ δεινὸς κριτής (καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴν
πρόκειται γιὰ τὸν κ. Λογοθέτην καὶ ὅχι τὸν κ. Βορέα.) γράφει στὴν σελ.
24 τῆς ἐκθέσεώς του : «'Ἄλλ' ἀντὶ τῆς αἰτίας ταύτης (τοῦ μερισμοῦ) ὁ
συγγραφεὺς εἰσάγει τὴν ἐτερότητα (Andersheit) καὶ τὴν ἐκ ταύτης δῆθεν
προερχομένην ἀρνητικὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν νοῦν καὶ πρὸς τὸ
ἔνα». "Ἄς Ἰδη ὁ ἀναγνώστης τὴν ἀκρίβεια τοῦ κριτοῦ καὶ ὃς κρίνῃ πῶς
ὁ δεινὸς κριτής κατέχει τὰ κείμενα. Ἀναλύοντας δὲ διεξοδικώτερα τὴν
σκέψιν αὐτὴν τοῦ Πλωτίνου γράφω «ἄν θεωρήσῃ κανεὶς ὡς θεμελιώδη
προϋπόθεσι τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου τὴν σχέσι τῆς ψυχῆς πρὸς
τὸν θεό, τότε θὰ καταλάβῃ συνάμα καὶ τοῦτο, ὅτι γιὰ τὸν Πλωτῖνο
ἡ κάτεύθυνσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν αἴσθησι καὶ ἡ ἀπασχόλησίς της
μὲ τὸν κόσμο τοῦ γίγνεσθαι εἶναι κάτι ποῦ ὅχι μόνον δὲν ἐπιτρέ-
πεται, δηλαδὴ ἀντιφάσκει στὴν αἰτιολογικὴ της ἔννοια, ἀλλὰ καὶ
κάτι ποῦ ἀγτίκειται στὴν οὐσιολογικὴ της ὑπόστασι· ἄν θεωρήσωμε
λοιπὸν τὴν αἴσθησι ἀπὸ τὴν ἀποψί τοῦ λόγου θὰ εἰποῦμε ὅτι ἡ
αἴσθησις εἶναι μιὰ ἀλογη ἔνέργεια· ἄν ὅμως ἡ ψυχὴ ζητήσῃ νὰ θεμε-
λιώσῃ τὴν γνῶσι της μὲ τὴν αἴσθησι, ἢ ἄν παραμένῃ πάντα στὴν
αἴσθησι, τότε αὐτὴν τὴν πρᾶξι πρέπει νὰ τὴν χαρακτηρίσωμε ὡς

ἀντικειμένη στὸν σκοπό της. Τὴν στιγμὴν δὲ ποὺ θὰ νοηθῇ ἡ αἰσθησις ὅχι ως αἴτιο, ἀλλὰ ως συναίτιο (ἀπλὴ συμβολὴ) τῆς γνῶσεως, τότε δὲν εἶναι δυνατὸν πιὰ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ ἀντίθεσι τοῦ αἰσθητοῦ εἴδους, τῆς αἰσθήσεως πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ψυχῆς». Καὶ ἐδῶ δὲ ποὺ ἔνας ποὺ δὲν φιλοσοφεῖ καὶ δὲν γνωρίζει δλίγη οὐσιαστικὴ διαλεκτική, νὰ βλέπῃ δὲι ἀπὸ τὴν ἀπόχρωσι ἔξαρταται τὸ νόημα μιᾶς σκέψεως, θὰ σὲ παρεξηγήσῃ καὶ θὰ πάρῃ μόνο τὸν ἔναν ὅρο τῆς σκέψεως σου καὶ θὰ εἰπῇ πὼς αὗτὸν ἀντιφάσκει μὲ τὸν Πλωτῖνο, ὃ δποῖος ἄλλοι λέγει δὲι ὃ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι ὥραῖος καὶ καλὸν εἶναι νὰ ἔνδιατοίβῃ ἡ ψυχὴ μέσα στὸν κόσμον αὐτόν. Τέτοια παρεξήγησι ἔκαμαν καὶ οἱ δικοί μας κριταὶ (σελ.24 καὶ 25 τῆς ἑκ.). Ἐπῆραν τὸ πρῶτο μέρος τοῦ λόγου καὶ ἀφῆκαν τὸ δεύτερο, δὲν ξαίρουν δηλαδὴ ἔκεινο ποὺ σὲ κάθε σχεδὸν φιλοσόφημα ὑπάρχει—ἔκτὸς ἀπὸ τὰ ἐμπειρικὰ ὅπου δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικὴ διαλεκτικὴ—ὅτι κάτι, γιὰ νᾶναι ἀληθινό, πρέπει νᾶναι σύνθετο, νὰ συγκεντρώνῃ τὶς ἀντιθέσεις, καὶ στὴν περίπτωσιν αὗτὴ δὲν ἔκατάλιμβαν δὲι τὸ φιλοσόφημα τοῦ Πλωτίνου εἶναι κατ' ἔξοχὴν διαλεκτικό, καὶ ἀν χωρίσῃ κανεὶς τὴν μιὰ πλευρὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸν ἔνα ὅρο ἀπὸ τὸν ἄλλο τοῦ διαλακτικοῦ λόγου, τότε τὸ σύστημα αὗτὸν θᾶναι μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀντιφάσεις κατὰ τὸν νόμο τῆς τυπικῆς λογικῆς· ἄλλα—καὶ αὗτὸν εἶναι ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου γιὰ κάθε ἀφιλοσόφητο μυαλὸ—τὸ φιλοσόφημα θὰ τὸ καταλάβῃς—τὸ ἔαναλέω—μονάχα διαλεκτικά. Ἰσχύει δηλαδὴ καὶ γι' αὗτὸ δὲι καὶ γιὰ κάθε ἀληθινό, σύνθετο δημιούργημα, φυσικὸ ἡ ψυχικό, καὶ αὗτὸν εἶναι τοῦτο: δὲι «τὸ ἀληθινὸν εἶναι τὸ ὅλον· τὸ ὅλον δὲ ποὺ εἶναι ἡ διὰ τοῦ λόγου ἀναπτυσσομένη οὐσία». ὅλος ὁ κύκλος τῶν ἔννοιῶν καὶ τῶν νοημάτων δίδει τὴν εἰκόνα τῆς ἀλήθειας. Ἐνας ποὺ σκέπτεται βέβαια εἶωτερικά, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ κάμῃ οὐσιαστικὴ μετάβασι στὴν σκέψη του καὶ νὰ δένῃ σφιχτὰ τὰ στοιχεῖα τῆς σκέψεως του, αὗτὸς βέβαια βρίσκει πάντα ἀντιφάσεις ἔκει ποὺ δὲν ὑπάρχουν, ἔκει ποὺ ἀπλῶς ὁ νοῦς προχωρεῖ καὶ κυρειύει τὸ πρόβλημα ἀπὸ κάποια ἄλλη πλευρά. Καὶ κάτι ἄλλο δὲν μπορῇ νὰ νοήσῃ ὁ ἀφιλοσόφητος ἡ σχολαστικὸς φίλος τῆς φιλοσοφίας δὲι ἡ ἔνότητα στὴν σκέψη καὶ στὴν γνῶση, δὲν εἶναι κάτι ποὺ ὑπάρχει ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ κάτι ποὺ οἰκοδομεῖται, κάτι ποὺ γίνεται, ὅχι βέβαια ἐμπειρικά, (γιατὶ ἔρεις

πῶς στὴν ἐμπειρία δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἐνότητα—ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ ὁργανισμοῦ—ποῦ καὶ αὐτὴ θὰ τὴν γοήσῃς ὡς ὑπερεμπειρία—ή ἐμπειρία σοῦ δείχνει πάντα κομμάτια), ἀλλὰ *νοηματικά*, τελεολογικά, *ἐννοιολογικά*.

Τὸ ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον εἶναι χωρὶς ἐνότητα, δὲν ἔχει κανένα δριο, δὲν μπορεῖς γὰρ στηριχθῆς ἐπάνω του μὲ τὸν νοῦ σου χωρὶς γὰρ μὴν πέσῃς τὴν ἐπόμενη στιγμή, γιατὶ θάναι ἀλλοιώτικο. Γι' αὐτὸ δ Πλωτῖνος ποῦ ἐννοεῖ τὴν αἰσθησιν ὡς μιὰ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν ἐνότητα, ἀπὸ τὸν ἀρχικὸν νόμον τῆς ψυχῆς δέχεται, δτι δο ο κινεῖται ή ή ψυχὴ πρὸς τὰ ἔξω, δο προστρίβεται μὲ τὸ αἰσθητὸν ἀντικείμενο τόσο καὶ χάνει τὴν ἐνότητα της, τὸν σύνδεσμο μὲ τὸν ἀρχικὸν της νόμον καὶ λέει δτι «τῷ δὲ αὐτεξουσίῳ ἐπειδή περ ἐφάνησαν ἡσθεῖσαι, πολλῷ τῷ κινεῖσθαι παρ' αὐτῶν κεχρημέναι (αἰσθησις) τὴν ἐναντίαν δραμοῦσαι, καὶ πλείστην ἀπόστασιν πεποιηκέναι ἡγγόνησαν ἐαυτὰς ἐκεῖθεν είγαι». Καὶ γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ δ φιλόσοφος τὴν διαφορὰν αὐτὴ τῶν κατευθύνσεων, ἐκείνη ποῦ διδηγεῖ πρὸς τὴν πολλότητα καὶ τὸν χαῦμὸν καὶ ἐκείνη ποῦ διδηγεῖ πρὸς τὴν ἐνότητα καὶ τὴν σωτηρίαν εἰσάγει μιὰ νέα ἀρχὴ τὴν ἀρχὴ τῆς «τιμῆς», τῆς ἀξίας ὅπως λέμε ἐμεῖς σήμερα—καὶ λέει «οὔτ' οὖν ἔτι ἐκεῖνον, οὔτε ἐαυτὰς δρῶσαι (μὲ τὴν αἰσθησιν ή ψυχὴ δὲν βλέπει τὸν ἐαυτόν της) ἀτιμήσασαι ἐαυτὰς ἀγνοίᾳ τοῦ γένους, τιμήσασαι τὸ δόλλα καὶ πάντα μᾶλλον ή ἐαυτὰς θαυμάσασαι, καὶ πρὸς αὐτὰ ἐκπλαγεῖσαι καὶ ἀγασθεῖσαι, καὶ ἐξηρτημέναι τούτων, ἀπέρρηξαν ὡς οἶον τε ἐαυτάς, ὃν ἀπεστράφησαν ἀτιμήσασαι· ὥστε συμβαίνει τῆς παντελοῦς ἀγνοίας ἐκείνου ή τῶνδε τιμὴ καὶ ή ἐαυτῶν ἀτιμία εἶναι αἰτία.» Εἶναι φανερὸ δτι δ Πλωτῖνος ἐργάζεται μὲ μιὰ ἀξιολογικὴ ἀρχὴ, ή καλλίτερα μὲ ἓνα ζεῦγος ἐννοιῶν τὴν «τιμὴ» καὶ τὴν «ἀτιμία». Ἐξηγῶντας εὐρύτερα αὐτὴ τὴν ἀρχὴ τοῦ Πλωτίνου λέγω δτι «τὸ μὴ δν, ποῦ διέπει τὴν ψυχὴ κατὰ τὴν χρονικὴ της σχέσι, δηλαδὴ ποῦ τὴν ἀπασχολεῖ, τότε μονάχα μπορεῖ νὰ νοηθῇ καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ ὡς πρὸς τὴν ἀρνητικότητά του, ἀν θεωρηθῇ ὡς κάτι ποῦ δὲν ἔχει ἀξία, καὶ μάλιστα ὡς κάτι ποῦ ἔχθρεύεται τὴν ἀξία, («τὴν τιμὴ» «τὰ τίμια»). Τὴν στιγμὴ ὅμως ποῦ ἰσχύει δ χαρακτηρισμὸς αὐτός, τότε μόνον εἶναι τὸ δν καὶ τὸ μὴ δν ἀξιολογικοὶ δροι, ἀλλὰ συνφαίνεται καὶ ή ψυχή, ἐφ' δοσον ἔγκρίνει τὸ ἓνα καὶ ἀπορρίπτει τὸ δόλλο, σὲ μιὰ ἀξιολογικὴ.

σχέσι δηλαδή ἀντιφένεται καὶ ή ἕδια ή ψυχὴ σὲ μὰς ἀξιολογικὴ ἀρχὴ. Εἰς αὐτὸ δέ, εἰς τὸ δτι ή ψυχὴ στὴν διλότητά της θεωρεῖται ὃς κάτι ἄξιο ἔγκειται τὸ κατ' ἔξοχὴν Ἑλληνικό, καὶ λότὸ διακρίνει τὸν Ἑλληνικὸ ἀπὸ τὴν σύγχρονο ἀξιολογικὸ σχηματισμὸ ἐννοιῶν. Ἡ ψυχὴ εἶναι γιὰ τὸν Πλωτῖνο καὶ γιὰ τὸν Πλάτωνα κάτι θεῖο, ἥ τον λάχιστον κάτι ποῦ δημιουρνεται διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς οὐσίας μὲ τὸ θεὸ καὶ μπορεῖ νὰ τὸν πλησιάσῃ. Τὴν στριγμὴν λοιπὸν ποῦ στρέφεται πρὸς τὸ μὴ ὅν, καὶ τὸ ἐκτιμῆ ὡς θεῖο, ἀναξιοποιεῖ μ' αὐτὸ τὸν ἑαυτόν της (τιμήσασαι τ' ἄλλα, ἀτιμάσασαι ἑαυτής), δηλαδὴ δὲν εἶναι πιὰ σὲ θέπι νὰ θεωρήσῃ τὸν ἑαυτό της ὡς κάτι ἄξιο καὶ μάλιστα ὡς κάτι ἀπόλυτα ἄξιο. Αὐτὴ εἶναι ή ἀνιᾶνση ποῦ κάνω καὶ ποῦ κατὰ τὸν δεινὸ κριτὴ δὲν στηρίζεται στὰ κείμενα. Καὶ εἰς αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Πλωτίνου ὁ κ. καθηγητὴς τῆς ιστορίας τῆς φιλοσοφίας ἀντιτάσσει τὰ ἔξῆς: Τὸ μὴ ὅν, τ. ἔ. ὁ αἰσθητὸς κόσμος ὡς φαινόμενον τῆς ψυχῆς εἶναι κατ' ἀνάγκην καλὸς καὶ τέλειος. Ὁ Πλωτῖνος οὐ μόνον δὲν διδάσκει τὴν ἀπαξίαν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἀλλὰ ψέγει τὴν τοιαύτην δοξασίαν παρατηρῶν ὅτι ὁ δρατὸς κόσμος εἶναι ἀπείκασμα τοῦ ἀριστού, (σελ. 25 τῆς ἐκδ.).

Ἐκτὸς τοῦ δτι τὸ μὴ ὅν δὲν εἶναι τὸ ἕδιο πρᾶγμα μὲ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, δταν οὗτος θεωρεῖται ὡς καλλιτέχνημα, διότι τότε ὑποτίθεται δτι τὸν διέπουν οἱ ἴδεες, ἐκτὸς λέγω αὐτοῦ, ποῦ τὸ συζητῶ εὑρύτατα εἰς τὸ V κεφάλαιον τοῦ βιβλίου μου, δπου ὅμιλῶ περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ὠραίου, ὁ δικός μας κριτὴς θέλει νὰ διορθώσῃ καὶ τὸν ἕδιο τὸν Πλωτῖνο, καὶ ἐδῶ κάνει τὸ ἕδιο σφάλμα ποῦ δείχνει τὴν ἔλλειψι διαλεκτικῆς παιδείας. Καὶ εἶναι τόσον σαφής ὁ Πλωτῖνος, διότι λέει δητῶς δτι ἐδῶ χρειάζεται «διττὸς λόγος»: «διὸ δεῖ διττὸν γίγνεσθαι τὸν λόγον πρὸς τοὺς οὗτοι διακειμένους, (τοὺς ἀτιμάζοντας ἑαυτοὺς καὶ τιμῶντας τὰ περὶ αὐτοὺς) εἴπερ τις ἐπιστρέψοι αὐτοὺς εἰς τὰ ἐναντία καὶ πρῶτα, καὶ ἀνάγοι μέχρι τοῦ ἀκροτάτου καὶ ἐνὸς καὶ πρώτου. Τὶς οὖν ἐκάτερος; ὁ μὲν δεικνὺς τὴν ἀτιμίαν (ἀπαξίαν) τῶν γῦν ψυχῆς τιμωμένων, ὃν ἐν ἄλλοις δι^ε ἔμεν ἐπὶ πλέον, ὁ δὲ διδάσκων καὶ ἀναμιμνήσκων τὴν ψυχήν, οἷον τοῦ γένους καὶ τῆς ἀξίας.»

Καὶ ὅμως οἱ δεινοί μας κριταὶ εἶναι ἔτοιμοι νὰ φωνάξουν δτι παραχαράττω τὰ κείμενα ἐκεῖ ποῦ ὅμιλῶ περὶ ἀξίας καὶ ἀπαξίας προκειμένου γιὰ τὸν Πλωτῖνο. «Ἄς τὰ βάλουν ὅμως μὲ τὸν

ΐδιο τὸν Πλωτῖνο. Μὰ καὶ κεῖνος ἀν μποροῦσε θ' ἀπαντοῦσε ἐκεῖνο ποῦ ἀπήντησε κάποτε ὁ Goethe σὲ δσους δὲν τὸν καταλάβαιναν : «ὅποιος δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ ἃς μάθῃ νὰ διαβάξῃ καλλίτερα». Καὶ ἀν ὁ Schiller ἀναγκάσθηκε νὰ εἰπῇ γιὰ τοὺς φιλολόγους τῆς ἔποχῆς του ὅτι ἔξεσχισαν τὸ στεφάνι πούχει ὁ "Ομηρος στὸ κεφάλι του, τί νὰ εἰποῦμε ἐμεῖς γιὰ τοὺς δικούς μας τοὺς καθηγητὰς τῆς φιλοσοφίας ποῦ ἔσεχίζουν μιὰ προσωπικότητα, τὸ εὐγενέστερο ποῦ δημιουργεῖ ὁ κόπος τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων ; 'Υπάρχει τρόπος νὰ δώσῃ κανεὶς εἰς αὐτοὺς συγγνώμην : Τὸ σφάλμα ποῦ κάνουν εἶναι βέβαια πάντα τὸ ίδιο, καὶ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἔλλειψι ἀληθινῆς φιλοσοφικῆς μορφώσεως, δηλαδὴ δὲν μποροῦν νὰ νοήσουν κάτι κατὰ τρόπο οὐσιαστικὰ διαλεκτικό. Εἴτε δημιλοῦν γιὰ ἔνα ιστορικὸ γεγονός εἴτε γιὰ ἔνα φιλοσόφημα, ὁ νοῦς των εὑρίσκεται πάντοτε στὸ ίδιο ὑψος. "Εντασις δὲν ὑπάρχει στὸ νοῦ των. Μόνον ἔτσι συγχωροῦνται δι' ἐκεῖνο ποῦ κάνουν, νὰ βλέπουν μόνον τὴν μιὰ πλευρὰ μιᾶς σκέψεως καὶ νὰ κρίνουν τὸν δημιουργό της μόνον ἀπ' αὐτή. Ἰδοὺ ἀκόμη ἔνα τέτοιο παράδειγμα. Προχωρῶντας στὸν δρισμὸ τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς λέω «κατ' ἀντίθεσιν πρὸς κάθε τι ποῦ δὲν εἶναι ψυχικό, τοῦ δποίου ἥ σχέσις εἶναι μηχανική, καὶ τοῦ δποίου ἥ ἐνότης εἶναι καθαρὸς λογική, δηλαδὴ εἶναι ἐνότης ποῦ δημιουργεῖται μὲ μιὰ λογικὴ ἀρχή, ποῦ κατάγεται ἀπὸ ἔνα ἄλλο κόσμο, τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ψυχικῆς ἀρχῆς ἔγκειται εἰς τοῦτο, διὶ ἀποτελεῖ μιὰ ἐνωτικὴ ἐνέργεια καὶ ἐνέχει μιὰ ἀμοιβαία δύναμι, ποὺ ἐνώνει τὴν πολλότητα καὶ δημιουργεῖ μιὰν ἐσωτερικὴ σχέσι. Αὐτὴ ἥ ἐνωτικὴ ἀρχὴ τοῦ ψυχικοῦ, ἐφ' ὃσον εἶναι συνυφασμένη μὲ τὸν αἰσθητὸ κόσμο, ἀποτελεῖ τὴν αἰτία γιὰ κάθε μικροκοσμικὸ καὶ μακροκοσμικὸ δημιουργημα. Στὴν ἀρχὴν αὐτὴν χρεωστεῖ κάθε ζωντανὸ τὴν ὑπαρξία του. Τὸ δρατὸν σύμπαν χωρὶς τὴν ἐνωτικὴ καὶ μορφωτικὴ αὐτὴ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς δὲν θὰ ὑπῆρχε. "Ο κόσμος εἶναι ἐργον τῆς ψυχῆς» "Ο Πλωτῖνος γιὰ νὰ παραστήσῃ αὐτὴ τὴν σχέσι χρησιμοποιεῖ μιὰ εἰκόνα, λέει δπως τὰ σύννεφα φωτίζονται ἀπ' τὸ φῶς ἔτσι καὶ ἥ ὑλη ἀπὸ τὴν ψυχή. Μὰ κάθε εἰκόνα προκειμένου γιὰ ζητήματα τέτοιας οὐσιαστικῆς διαλεκτικῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ κόσμου δὲν ἔχει καμιαὶ σημασία καὶ γι' αὐτὸ γράφω τὰ ἀκόλουθα. «Κάθε παρομοίωσις, ποῦ κατάγεται ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ κόσμο, δὲν λέγει τίποτε καὶ δὲν μπορεῖ γὰ

μᾶς φέρῃ κοντά στὴν μεταφυσική ἐνέργεια τῆς ἔνότητος, συζεύξεως τοῦ ὄμορφου καὶ τοῦ μορφωτικοῦ στοιχείου. Μόνον τὴν στιγμὴν ποῦ θὰ μετατρέψῃ κανεὶς τὴν μεταφυσική αὐτὴ ἐνέργεια σὲ μιὰ διαλεκτικὴ πρᾶξι τοῦ νοῦ, μόνον τότε μπορεῖ μιὰ εἰκόνα νὰ ἀποχτήσῃ κάποια σημασία».

Καὶ τὰ λόγια τοῦ Πλωτίνου εἶναι : «εὐθυμεῖσθε τοίνυν πρῶτον ἐκεῖνο πᾶσα ψυχὴ, ὡς αὐτὴ μὲν ζῷα ἐποίησε πάντα, ἐμπνεύσασα αὐτοῖς ζωὴν, αὐτὴ δὲ τὸν μέγαν τοῦτον οὐρανόν, αὐτὴ δὲ ἐκόσμησεν, αὐτὴ δὲ ἐν τάξει περιάγει, φύσις οὖσα ἐτέρα ὥν κοσμεῖ καὶ ὧν κινεῖ καὶ ὃ ζῆν ποιεῖ, καὶ τούτην ἀνάγκη εἶναι τίμιωτέραν, . . . νοείτω δὲ ψυχὴν ἔξωθεν οἷον εἰσρέουσαν καὶ εἰσχυθεῖσαν, καὶ παντόθεν εἰσιοῦσαν καὶ λάμπουσαν, οἷον σκοτεινὸν νέφος ἥλιου βολεῖ φωτίσασαι λάμπειν ποιοῦσι, χρυσοειδῆ δόψιν διδοῦσαι· οὗτοι καὶ ψυχὴ ἐλθοῦσα εἰς σῶμα οὐρανοῦ ἔδωκε μὲν ζωὴν, ἔδωκε δὲ ἀθανασίαν, ἤγειρε δὲ κείμενον, δὲ κινηθεὶς ἄΐδιον ὑπὸ ψυχῆς ἔμφρονος ἀγούσης ζῶον εὔδαιμον ἐγένετο, ἔσχε τε ἀξίαν οὐρανὸς ψυχῆς εἰσοικισθείσης, ὧν πρὸ ψυχῆς σῶμα νεκρόν, μᾶλλον δὲ σκότος ὕλης καὶ μὴ δν, καὶ δὲ στυγέουσιν οἱ θεοί». Καὶ τί λέγει δὲ δικός μας κριτής λέγω δὲ κριτής διότι στὴν περίπτωσιν αὐτὴν πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸν κ. Λογοθέτη, διορθώνει καὶ πάλι τὸν Πλωτίνο καὶ λέγει, «ἐν σελ. 6 καὶ ἔξῆς παρίσταται τὸ ψυχικὸν καὶ τὸ μὴ ψυχικὸν (φυσικὸν) στοιχεῖον ὡς διάφορα, ὧν ἡ σύζευξις (Vermaehlung) ποιεῖ ζῶσαν οὐσίαν, ἀλλὰ ταῦτα ἀπάδουσι πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Πλωτίνου» (σελ. 25 τῆς ἐκθ.).

Ἄν τώρα δὲ ἵδιος δὲ φιλόσοφος λέγει ρητῶς γιὰ τὴν ψυχὴ «φύσις υῦσα ἐτέρα ὥν κοσμεῖ καὶ ὧν κινεῖ» διὸ αὐτὸ δὲν ἐνδιαφέρεται δὲ κ. Λογοθέτης τὴν στιγμὴ ἄλλως τε ποῦ ἡ φτώχεια ἡ πνευματικὴ τοῦ τόπου εἶναι τέτοια ὥστε δὲν φοβᾶται μήπως τὸν ἐλέγχει κανείς. Καὶ γι' αὐτὸ εἶναι τὸ ζήτημά μας περισσότερο ἡθικὸ παρὰ πνευματικό. Γιὰ αὐτὸ ἀπαιτεῖ τὸ ζήτημα περισσότερη προσοχὴ. Δὲν πρόκειται στὴν περίπτωσιν αὐτὴν νὰ δειχθῇ ποιὸς ξέρει περισσότερα καὶ ποιὸς λιγότερα, οὕτε πρόκειται κυρίως γιὰ τὴν σωστὴ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου—γιατὶ τὸ κείμενο τὸ ἐρμηνεύει σωστὰ ἐκεῖνος ποῦ τὸ φέρνει σὲ κίνησι, τὸ μάζει στὴν ζωὴ—ἄλλὰ πρόκειται περὶ τοῦ ἀν ἡ πνευματικὴ ὑπόστασις ἐνὸς ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἵδια μὲ τὴν ἡθική.

Άλλα καὶ ἀν ἀκόμα πρόκειται γιὰ ζήτημα καθαρῶς πνευματικό, τότε γεννᾶται πάλι ἔνα ήθικὸ ζήτημα, διότι δπως λέει κάπου ὁ Nietzsche «ὅποιος δὲν ἔχει βαθειὰ γνῶσι, καὶ γράφει ἔνα βιβλίο, αὐτὸς δὲν πρέπει νὰ καταχριθῇ γιὰ ἄγνοια, ἀλλὰ γιὰ ἀμφίβολο χαρακτῆρα». Πῶς μπόρεις π.χ. νὰ ἵσχυοις εσαι ὅτι κατέχεις τὰ κείμενα καὶ ὅτι «κατὰ τὸν Πλωτῖνον νοῦς καὶ ψυχὴ δὲν ἔχουν διάφορον οὐσίαν» (σελ. 18 τῆς ἐκδ.) τὴν στιγμὴν **ἴδιος δ** Πλωτῖνος λέει «πρῶτον μὲν νοῦς ψυχῆς ἔτερον καὶ κρείττον, τὸ δὲ κρείττον φύσει πρῶτον» (^ΘἘνν. X. βιβλ. IX, κεφ. Δ') καὶ κατηγορεῖς τὸν συγγραφέα ποὺ ἔπεσε στὰ χέρια σου καὶ ποὺ γράφεις ὅτι «ἡ οὐσία τοῦ νοῦ εἶναι ἀνωτέρας ἀξίας ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς». Πῶς μπορεῖς δὲ τὸ ζήτημα νὰ μὴν πάρῃ καθαρὰ ήθικὸν χαρακτῆρα τὴν στιγμὴν ποὺ κατηγορεῖς τὸν ὑπὸ κρίσιν συγγραφέα ὅτι δὲν ἀναπτύσσει τὴν σχέσιν ψυχῆς καὶ σώματος στὴν σύντομη Ἑλληνικὴ μελέτη του γιὰ τὸν Πλωτῖνο, (ποὺ ἔχει σκοπὸν νὰ δώῃ ἀπλῶς μία εἰκόνα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου) ἀφοῦ ἔχετε μπροστά σας τὸ γερμανικὸ βιβλίον τοῦ συγγραφέως, ὃπου ὑπάρχει ὀλόκληρο κεφάλαιο «περὶ τῆς σχέσεως ψυχῆς καὶ σώματος», ἀποτελούμένο ἀπὸ τριάντα σελίδες; **Ἄλλὰ ἔφαρμόζετε καὶ ἔδω τὴν** **ἴδια** **τὴν** **μέθοδο** **ποὺ ἔφαρμόζετε** **στὸν** Πλωτῖνο τὸν **ἴδιο**, κομματιάζετε τὸν συγγραφέα· φαίνεται ἐκεῖνα ποὺ εἶναι στὴν γερμανικὴ γραμμένα δὲν ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ ἔργου τοῦ συγγραφέως. **Ἄλλὰ μὲ ποιὸ δικαίωμα κατηγορεῖτε** **τὸν** συγγραφέα **ὅτι** **δὲν** **στηρίζεται** **εἰς** **τὰ** **κείμενα** **ὅταν** **λέγει** **ὅτι** **ἡ** **ἔτερούτης** **τοῦ** **εἶναι** **καὶ** **τοῦ** **νοεῖν** **εἶναι** «**ἡ αἰτία ἀμφοτέρων**», **ὅταν** **ὁ** **ἴδιος** **ὁ** **Πλωτῖνος** **λέγει** «**Γίγνεται οὖν τὰ πρῶτα νοῦς, ὃν ἔτερότης, ταυτότης** **δεῖ** **δὲ** **καὶ** **κίνησιν λαβεῖν καὶ στάσιν** **καὶ** **κίνησιν** **μὲν** **εἰ** **νοεῖ,** **στάσιν** **δὲ** **ἴνα** **τὸ** **αὐτὸν.** **Τὴν** **δὲ** **ἔτερότητα,** **ἴν** **ἡ** **νοοῦν** **καὶ** **νοούμενον** **ἢ** **ἐὰν** **ἀφέλῃς** **τὴν** **ἔτερότητα** **γενόμενον** **σιωπήσηται**». **Ἄξιζει** **νὰ** **σᾶς** **παρακολουθήσῃς** **κανεὶς** **καὶ** **εἰς** **τὶς** **ἄλλες** **μικρόλογες** **ἐνστάσεις**, **οἵ** **δποτες** **κατὰ** **κανόνα** **προέρχονται** **ἀπὸ** **τὸ** **ἴδιο** **πνεῦμα.** **Γιατὶ** **τὸ** **ζήτημα** **εἶναι** **πάντοτε** **ἔνα,** **ὅτι** **ἡ** **σωστὴ** **ἔρμηνεία** **τῶν** **κειμένων** **προϋποθέτει** **μὰ** **ζωὴ** **πνευματικὴ** **τοῦ** **ἀτόμου,** **μιὰ** **μόρφωσιν** **ἀνάλογη,** **ἢ** **δὲ** **ἔρμηνεία** **τῶν** **φιλοσοφικῶν** **κειμένων** **ἔχει** **ώς** **προϋπόθεσι** **τοῦτο:** **ὅτι** **ὁ** **ἔρμηνευτὴς** **ζῇ** **μέσα** **του** **τὰ** **προβλήματα,** **τὰ** **δουλεύει** **γιὰ** **τὸν** **ἔαυτό** **του** **καὶ** **κάθε** **φορὰ** **ποὺ** **ἔρχεται** **εἰς** **τὸ** **κείμενο** **ἀναγνωρίζει** **ἐκεῖνα** **ποὺ** **εἶχε** **μόνος** **του** **σκεφθῆ**

γιατὶ τὰ προβλήματα τῶν κειμένων ἔχουν αὐτὸν τὸ ἰδιαίτερον, ὅπως καὶ ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ πνεύματος, νὰ μὴ σοῦ φανερώνονται ἀν σὺ δὲν τὰ κατακτήσῃς, καὶ ἀν δὲν ξέρῃς τὸν τρόπο νὰ τὰ καλέσῃς. Συμβαίνει δηλαδὴ καὶ μὲ τὰ προβλήματα τοῦ πνεύματος ἐκεῖνο ποῦ γίνεται καὶ μὲ τὰ προβλήματα τῆς φύσεως. Πρέπει, ὅπως λέγει ὁ Kant, νὰ ξεύρῃς νὰ φωτίσῃς τὴν φύσι, πρέπει νὰ ξεύρῃς νὰ τὴν ἐρευνᾶς, καὶ τότε κατ² ἀνάγκην θὰ σοῦ ἀπαντήσῃ ἡ φύσις, θὰ σοῦ φανερώσῃ τὸν νόμο της, τὴν ζωή της, τὸ «πνεῦμα» της. Εἶναι ἔνα κείμενο καὶ ἡ φύσις, λέει ὁ Γαλιλαῖος, γραμμένο σὲ γλῶσσα ἰδιαίτερη, στὴν μαθηματική, μᾶς τὸ κείμενο αὐτὸν ἔχει ἀνεξάντλητη ἀξία, ἀνεξάντλητο περιεχόμενο· ἀρκεῖ νὰ ξέρῃς νὰ τὸ ἀντλεῖς. Ἐτσι καὶ τὸ ἴστορικὸ κείμενο, τὸ καθαρὰ πνευματικό, ἀπαιτεῖ πνεῦμα γιὰ νὺ σοῦ δώσῃ πνεῦμα. Μὰ ἐσὺ μοιάζεις μὲ τὸν ἀπλοϊκό, τὸν ἀδαῆ· καὶ ὅπως ἐκεῖνος βλέπει δαιμονες ἐκεῖ ποῦ ὁ φυσικὸς βλέπει νόμους καὶ ὁ καλλιτέχνης βλέπει ἱραιότητες, ἔτσι καὶ σὺ βλέπεις δαιμόνια καὶνὰ ἐκεῖ ποῦ ὁ ἴστορικὸς τοῦ πνεύματος ἀνακαλεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἴστορικό. Φαίνεσαι δεισιδαίμων μέσα στὸν κόσμο τοῦ πνεύματος· καὶ ἀν ἐπίστευες ἀπλῶς τὴν δεισιδαιμονίαν αὐτὴν τὸ πρᾶγμα δὲν θάταν φοβερό, μὰ γίνεται φοβερὸ τὴν στιγμὴ ποῦ τὴν διδάσκεις.

Καὶ τώρα ἂς πάρωμε γιὰ τελευταῖα φορὰ τὰ κείμενα στὰ χέρια γιὰ νὺ ἰδοῦμε γιὰ τελευταῖα φορὰ ἀν ἔχετε δίκαιο νὰ κατακρίνετε ἄλλους, τὴν στιγμὴ ποῦ σᾶς καταρρίγουν τὰ ἰδια τὰ κείμενα. Μιὰ καὶ μόνη κριτικὴ παρατήρησι σχετικὴ μὲ τὸν χαρακτῆρα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου ἐκάματε, ἄλλὰ καὶ μ² αὐτὴν δὲν ἀδικεῖτε τὸν συγγραφέα, διότι αὐτὸν εἶναι ζήτημα δευτερεῦον, ἀδικεῖτε τὸν ἴδιο τὸν Πλωτῖνο, διότι στενεύετε τὶς ἔννοιες τῆς σκέψεώς του. Κατηγορεῖτε τὸν ὑπὸ κρίσιν συγγραφέα δτὶ «ώς δργανα ἀνυψώψεως τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἐν μνημονεύει μόνον τὸν ἔρωτα καὶ τὴν γνῶσιν καὶ δτὶ παραλείπει τὸ σπουδαιότερον καὶ κυριώτατον τὴν ἡθικὴν ἐνέργειαν, παρορῶν οὕτω τὸν κατ² ἔξοχὴν ἡθικὸν χαρακτῆρα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος φιλοσοφήματος». (σελ. 21 τῆς ἐκθ.) Ἀλλὰ πῶς ἔχει τὸ ζήτημα τῆς ἡθικῆς ἐνεργείας στὸν Πλωτῖνο; Ἄς πάρωμε τὰ κείμενα στὰ χέρια. Στὴν Ἐνν. Α. βιβλίον Β. κεφ. Α, Β, Γ. ἀλπ. δ. Πλωτῖνος ὁμιλεῖ περὶ ἀρετῶν καὶ ἀναφέρεται ὅπως πάντοτε στὴν πηγή, στὸν Πλάτωνα

καὶ δρίζει τὴν ἡθικὴν πρᾶξιν ὡς ὅμοίωσι πρὸς τὸ θεῖον καὶ χωρίζει τὴν ὅμοίωσι ἀπὸ τῆς πολιτικὲς ἀρετῆς — οἵ ὅποιες ἔχουν γι^τ αὐτὸν δευτερεύουσα σημασία. Γενικῶς δὲ Πλωτῖνος δὲν ἔνδιαφέρεται γιὰ τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν, ὅπως δὲν ἔνδιαφέρεται γιὰ τὴν πολιτεία, οὔτε ἔχει κάν τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας. Εἶναι δὲ τοῦτο φυσικὸ καὶ ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸ γνώρισμα δλῶν τῶν μεγάλων μυστικιστῶν, νὰ χωρίζωνται ἀπὸ τὴν πολιτεία, νὰ τὴν ἀγνοοῦν.—Γιατί; διότι δὲ μυστικιστὴς δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ μεταβάλῃ, ν^ο ἀλλάξῃ τὴν δψι τοῦ κόσμου^ν ἐκεῖνο ποῦ τὸν ἔνδιαφέρει εἶναι νὰ ξαναγυρίσῃ στὴν πηγὴ τῆς ζωῆς, νὰ ξαναενωθῇ μὲ τὴν ἀδρατη καὶ ἔξωκοσμική, πρώτη ἀρχὴ τοῦ παντός, δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴν διαμόρφωσι τοῦ κόσμου, καὶ ἢ τὸν ἀρνεῖται δλόκληρον (ὅπως κάνουν καὶ οἱ ἄλλοι μυστικισταί) ἢ τὸν βλέπει ὡς αἰσθητικὸ φαινόμενο (ὅπως κάνει μόνον δὲ Πλωτῖνος). ³Αλλὰ καὶ γι^τ αὐτὸν δὲ κόσμος ἀποτελεῖ τὴν πρώτη βαθμίδα, τὸ πρῶτο ψυχικὸ γεγονός. ⁴Ωστε ἀν οἱ δικοί μας κριταὶ λέγοντες ἡθικὴν ἔνεργειαν ἔννοοῦν μόνον τὴν ἡθικὴν τῆς πρακτικῆς ζωῆς, τὴν «πολιτικὴν ἀρετὴν,» δὲν ἔχουν δίκαιο, διότι δὲ ίδιος δὲ Πλωτῖνος δίδει εἰς αὐτὴν σχετικὴν μόνον σημασίαν καὶ τὴν μνημονεύει μόνον διότι ἀναφέρεται στὸν ΙΙλάτωνα καὶ γιὰ νὰ κάμῃ λόγο γιὰ τὴν ἀνώτερη ἡθική, γιὰ τὴν δική του ἡθική, τὴν ὅποιαν καλεῖ καὶ δμοίωσιν.

⁵Αλλὰ τὶ εἶναι ἡ «δμοίωσις» καὶ ποῖα εἶναι τὰ στοιχεῖα της; Δις δμιλήσῃ δὲ ίδιος δὲ φιλόσοφος. «Ἐπειδὴ κακὴ μὲν ἔστιν ἡ ψυχὴ συμπεφυρμένη τῷ σώματι καὶ δμοπαθὴς γινομένη αὐτῷ καὶ πάντα συνδοξάζουσα, εἴη ἀν ἀγαθὴ καὶ ἀρετὴν ἔχουσα· εἰ μήτε συνδοξάζοι, ἀλλὰ μόνη ἔνεργει (ὅπερ ἔστι νοεῖν τε καὶ φρονεῖν) μήτε δμοιοπαθὴς εἴη (ὅπερ ἔστι τὸ σωφρονεῖν), μήτε φοβοῦτο ἀφισταμένη τοῦ σώματος (ὅπερ ἔστιν ἀνδρίζεσθαι), ἥγεῖτο δὲ λόγος καὶ νοῦς, τὰ δὲ μὴ ἀντιτείγοι δικαιοσύνη δ^ο ἀν τοῦτο. Τὴν δὲ διάθεσιν ταύτην τῆς ψυχῆς καθ^ο ἦν νοεῖ τε καὶ ἀπαθὴς οὕτως ἔστιν, εἴ τις δμοίωσιν λέγοι πρὸς θεόν, οὔκ ἀν ἀμαρτάνοι». Καὶ κατόπιν λέγει. «Ωστε καὶ τῇ ψυχῇ δικαιοσύνη ἡ μεῖζων τὸ πρὸς νοῦν ἔνεργειν, τὸ δὲ σωφρονεῖν ἡ εἴσω στροφή». ⁶Ωστε καὶ δὲ λόγος, ἡ γνῶσις καὶ γενικὰ ἡ ἐπιστροφὴ πρὸς ἑαυτόν, αὐτὸς εἶναι γιὰ τὸν Πλωτῖνο ἡθική.—Καὶ τὶ γράφει δὲ κατακριθεὶς συγγραφεύς; Εἶναι τόση ἡ σημασία ποὺ ἀποδί-

δει εἰς τὸν «ἡθικὸν χαρακτῆρα» τοῦ φιλοσοφήματος τοῦ Πλωτίνου ποῦ βασίζει ὅλο τον τὸ ἔργον ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν ἔννοια, καὶ ἀρχίζει τὸ βιβλίο του ὡς ἔξῆς: «Ἄνθεωρός με τὸν κύρια προῦπόθεσι τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου τὴν σχέσι τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ θεό, τότε θὰ ἐννοήσῃ κανεὶς συνάμα καὶ τοῦτο, ὅτι κατὰ τὸν Πλωτῖνο ἡ κατεύθυνσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν αἰσθητὴν καὶ ἡ ἀπασχόλησίς της ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦ γίγνεσθαι ὅχι μόνον εἶναι κάτι ἄπορο (ἀντίκειται στὸν ἡθικό της προορισμὸ) μηλαδὴ ἀντιτίθεται στὴν ἀξιολογικὴ ἔννοια τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ὅτι συγχρόνως ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς, ὅπως ὕστερος αὐτὴ ἀπὸ τὸν θεό» Ὁλλὰ ὅχι μόνον ἀρχίζει τὸ ὑπὸ κρίσιν ἔργον μὲ τὰ λόγια αὐτά, ἀλλὰ καὶ διὰ μέσου τοῦ ὅλου βιβλίου διήκει ἡ βασικὴ αὐτὴ ἔννοια, ἡ ἐπιστροφὴ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν ἑαυτόν της εἶναι τὸ κεντρικώτερο πρόβλημα γιὰ τὴ διαφώτισι τοῦ ὅποίου δουλεύει ὁ συγγραφεὺς. Καὶ ἐδῶ κορυφώνεται ἡ παρεξήγησις, (γιατὶ οἱ κριταὶ μας καθὼς ἐφάνηκε δὲν ἔννοοῦν οὔτε τὸν Πλωτῖνο οὔτε τὸν ὑπὸ κρίσιν συγγραφέα, μούροζονται στὸ νοῦ μου τὰ λόγια τοῦ Nietzsche ποῦ ζητάει κάποτε ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη του νὰ μὴν βάζῃ ἀνάμεσα τοῦ συγγραφέα ποῦ διαβάζει καὶ τοῦ ἔαυτοῦ του τὴν «μόρφωσί» του, διότι αὐτὸ δὲν τὸν ἀφίνει νὰ ἴδῃ τὸν συγγραφέα. Οἱ δικοί μας κριταὶ εἶναι ἀμίμητοι γιὰ τὴ συσπόρευσι περιττῶν ἔννοιῶν μεταξὺ τοῦ ἑαυτοῦ των καὶ τοῦ κλασικοῦ· εἶναι τόσες πολλὲς οἱ ἐνδιάμεσες αὐτὲς ἔννοιες (τέτοια εἶναι καὶ ἡ ἔννοια ποῦ ἐσχημάτισαν γιὰ τὴν ἡθικὴ τοῦ Πλωτίνου) ποῦ δὲν τοὺς ἀφίνουν νὰ ἴδοῦν τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως. Καὶ γιὰ νὰ εἴμαι ἀκριβέστερος πρέπει νὰ εἰπῶ ὅτι οἱ ἔννοιες αὐτές, δὲν εἶναι ἀνάμεσα αὐτῶν καὶ τοῦ κλασικοῦ, ἀλλὰ βρίσκονται μέσα στὸ κεφάλι τῶν κριτῶν, ἔχουν πάρει τὶς θέσεις τῶν πραγματικῶν ἔννοιῶν ποῦ διέπουν τὸ πνεῦμα τῶν κλασικῶν—καὶ γι' αὐτὸ γίνεται αὐτὸ ποῦ γίνεται, νὰ βλέπωμε τὸν κλασσικὸ παραμορφωμένο, νὰ ἔχωμε μπροστά μας μιὰ παραποτημένη εἰκόνα τοῦ κλασικοῦ. Καὶ θὰ ρωτήσῃ ὅσως κανεὶς ποῦ μένει ἔξω ἀπὸ τὴν διαμάχη αὐτῆ, μὰ πῶς; ἀρνεῖσαι ὅτι ὁ σχολαστικισμὸς λατρεύει τὰ κείμενα; ἀρνεῖσαι ὅτι ἔχει μιὰ σχέσι εὖσεβείας πρὸς αὐτά; Δὲν μπορεῖ βέβαια κανεὶς ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὁ σχολαστικισμὸς ἔχει μιὰ λατρεία πρὸς τὰ κείμενα, ἀλλὰ καὶ ὅτι προσέφεδε καὶ κάποιες ὑπηρεσίες πρὸς τὰ κείμενα, συνέβαλε ἄλλοτε στὴν διατή-

οησί των. Μὰ ἡ λατρεία του αὐτὴ μοιάζει μὲ τὴν λατρεία τῶν χριστιανῶν πρὸς ἓνα ἔργο τέχνης πούχει γιὰ ὑπόθεσι τὸν χριστιανικὸν μῆδον ποῦμε τὴν γέννησι τοῦ Χριστοῦ ἢ ἡ λατρεία του εἶναι τέτοια, ποῦ σιγὰ-σιγὰ σκεπάζει τὴν εἰκόνα, τὸ ἔργο τῆς τέχνης, μὲ κομμάτια ἀπὸ ἀσῆμι καὶ ἀπὸ χρυσάφι ὡς ποῦ στὸ τέλος νὰ βλέπῃ κανεὶς μόνο τὸ κεφάλι ἢ καμμιὰ φορὰ καὶ μόνον τὰ μάτια, δῆλο τὸ ἄλλο σῶμα εἶναι κρυμμένο, σκεπασμένο. — Τὶ θὰ εἰπῇ αὐτό; πώς οἱ χριστιανοὶ αὐτοὶ δὲν καταλαβαίνουν πᾶς ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἔχει μιὰ αἰσθητικὴ ἀξία καὶ πῶς γι' αὐτὴν κυρίως δημιουργήθηκε· καὶ διὰ τὸ ἀσῆμι καὶ τὸ χρυσάφι ὅχι μόνο δὲν ἔχει καμμιὰ σχέσι μὲ τὸ ὕρατο, ἀλλὰ στὴν περίπτωσιν αὐτὴν καὶ βεβηλώνει τὸ ὕρατο, γιατὶ τὸ ὕρατο δημιουργεῖται γιὰ νὰ φαίνεται, εγιὰ νὰ τούχει κανεὶς πάντα μπροστά του. Τέτοια εἶναι καὶ ἡ εὑσέβεια τοῦ σχολαστικισμοῦ πρὸς τὰ κείμενα. "Ομως δὲ εὑσεβὴς ἔκεινος χριστιανὸς κρύβει τὴν ὕραιότητα τῆς εἰκόνος μέσα στὰ χρυσάφια καὶ στ' ἀσῆμια, ἔτσι καὶ δὲ σχολαστικισμὸς περιτυλίσσει τὸ πνεῦμα τῶν κειμένων καὶ τὴν ὕραιότητά των μέσα σὲ περιττὲς ἔννοιες, μέσα σὲ λέξεις νεκρές, μέσα σὲ σειρὲς ἀπὸ κοσμητικὰ ἐπίθετα, ποῦ ἔχουν τόση σχέσι πρὸς τὴν ὕραιότητα καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν κειμένων ὅση καὶ τὰ χρυσάφια καὶ τὰ ἀσῆμια τῶν εὑσεβῶν χριστιανῶν πρὸς τὴν ὕραιότητα τῆς εἰκόνος. Καὶ δημοσίᾳ τολμήσῃς καὶ ἔσκεπάσῃς τὴν εἰκόνα ἀπὸ τὰ χρυσάφια καὶ τὸ ἀσῆμια δὲ εὑσεβὴς χριστιανὸς θὰ σὲ πῇ ἀσεβῆ καὶ θὰ σὲ στιγματίσῃ, ἔτσι καὶ δὲ σχολαστικισμὸς ὅταν ἔρθῃς καὶ ἀπαλλάξῃς τὸ πνεῦμα τῶν κειμένων καὶ τὴν ὕραιότητα ποῦ ἐγκλείουν ἀπὸ τῆς μικρόλογες καὶ περιττὲς ἔννοιες μὲ τὶς δημοτικὲς τὰ περιτυλίσσει (ῶσαν νάχαν ἀνάγκη ἀπὸ τέτοια προφύλαξι) σὲ κατηγορεῖ ὡς ἀσεβῆ καὶ ὡς παραχαράκτη τῶν κειμένων.